

УДК 37.016:78

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ МУЗИЧНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ОСНОВІ САНОГЕННО-ОСОБИСТІСНОГО ПІДХОДУ

У статті висвітлюються хід та зміст педагогічного експерименту із впровадження теоретико-методичної системи музичного навчання з дітьми дошкільного віку. Стаття містить розгляд основних етапів музично-навчальної діяльності дошкільників, визначення сутнісних характеристик та основних завдань освітнього та оздоровчого напрямків, а також вибір форм на кожному етапі експериментального музичного навчання.

Ключові слова: педагогічний експеримент, заняття-казка, заняття-мандри, заняття-звукопізнання.

І.А. Малашевська

канд. пед. наук, доцент, докторант

Інституту мистецтв Національного педагогічного

університету імені М.П. Драгоманова,

вул. Тургенівська, 11, м. Київ, Україна, 01054

Постановка проблеми. Сучасний загальноосвітній процес дітей характеризується збільшенням інтелектуального, емоційного й особистісного навантаження на дитини, що призводить до невідповідності біологічних затрат адаптаційно-компенсаторним можливостям дитячого організму. За таких умов проблема удосконалення змісту музичної освіти на основі здоров'язберігальних підходів набуває особливої актуальності.

Вирішення даної проблеми потребує пошуку та розробки інноваційної моделі музичного навчання, яка б здійснювали оптимізацію розвитку музикальності дитячої особистості на основі оздоровлення та гармонізації її емоційних станів. На нашу думку, саме використання музикотерапії у якості

саногенно-особистісного підходу, сприяючи розкриттю ресурсних й адаптивних можливостей дитячого організму, створює умови для підвищення ефективності музичного навчання дошкільників і молодших школярів.

У контексті музикотерапевтичного впливу на особистість широкого огляду набули питання впливу музичного мистецтва на психофізіологічний та емоційний стани особистості (І. Волженцева, В. Петрушин, Г. Побережна) [1; 3; 4]. На окрему увагу заслуговують дослідження у галузі естетотерапії (О. Федій) [6], музикотерапевтичної педагогіки (Н. Яновська) [7] та музикотерапевтичного спрямування музичного навчання (Вальдорфська педагогіка) [5], а також використання музики як засобу саморегуляції функціональних станів учнів (Н. Євстигнєєва) [3].

Метою цієї статті є висвітлення змісту педагогічного експерименту із впровадження музикотерапії у якості саногенно-особистісного підходу до музичного навчання дітей дошкільного віку.

Педагогічний експеримент із дітьми дошкільного віку проходив у три етапи і тривав три навчальні роки. ***Перший етап – ознайомлювально-ввідний***, проводився із дітьми молодшого дошкільного віку (4-ий рік життя). Його зміст було спрямовано на знайомство дітей з різними видами музично-оздоровчої діяльності, пристосування їх до умов процесу навчання музики на основі саногенно-особистісного підходу, введення у світ музичного мистецтва, його образів і емоційних переживань.

Навчальні завдання цього етапу були: **закладення** основ емоційно-ціннісного ставлення до педагога та музично-оздоровчих занять і музики зокрема; **розвиток** фантазії та уяви, емоційно-образної сфери дітей; **розкриття** музично-творчого потенціалу дитячої особистості; **формування** первинних знань у сфері музичного мистецтва, фундаментальних основ музично-творчих умінь і навичок дітей.

Результативність даних завдань перебувала у комплементарній залежності з **оздоровчими завданнями**. Серед них: **встановлення** довіри у стосунках між дітьми та педагогом; **створення** умов для підняття настрою та енергетичного

тону су дітей; **ознайомлення** із засобами оздоровчо-творчого самовираження дітей; **актуалізація** особистісно-значущого ставлення, як до себе, так і інших дітей молодшого дошкільного віку; **закладення** основ комунікативно-регулятивних умінь і навичок дітей у процесі заданої музично-творчої діяльності.

Методична робота у даний період будувалась на основі механізму уподібнення, що полягало в емоційно-руховому «підстроюванні» до музики, підтримці розвитку емоційної уяви дітей музично-навчальною діяльністю.

Надзвичайно важливим моментом у роботі з молодшими дошкільниками в саногенно-особистісному напрямку була перша зустріч дітей з педагогом, який мав проводити музично-експериментальне навчання з цими дітьми упродовж трьох наступних навчальних років. Психологи запевняють, що будь-які нові обставини та люди, незвичні події, як правило, викликають у дітей, особливо молодшого дошкільного віку, відчуття стресу і дискомфорту. Саме тому, першому заняттю ми вирішили надавати такого важливого значення і його основним завданням було налагодження процесу побудови відкритих і довірливих взаємовідносин між дітьми і педагогом.

Найбільш ефективною формою музичного навчання на засадах саногенно-особистісного підходу на даному етапі було визначено **заняття-казку**. Тематика казок була різноманітною – це і українські народні казки, це і казки, які використовують героїв сучасних мультиплікаційних фільмів, ці і музикотерапевтичні казки (авторські розробки К.Єгорушкіної) [] тощо. Вибір тематики казок здійснювався згідно певної пори року – **осінь, зима, весна**.

З метою підсилення оздоровчо-розвивального ефекту музичних занять молодших дошкільників було вирішено музично-звуковий вплив поєднати з **кольоротерапевтичним ефектом**. Це полягало у тому, що змістове наповнення підпорядковувалося і використанню в атрибутиці заняття одного з основних кольорів: *червоного, жовтого, зеленого або синього* кольору. Спираючись на сутність методики **М. Люшера**, **червоний колір** ми використовували з метою підвищенню енергетичного тону су дітей, формування

у них спрямованості на успіх і прагнення до перемоги; застосування **жовтого кольору** мало на меті налаштування дітей на подальшу реалізацію своїх мрій і бажань; у мету **синього кольору** входило налаштування дітей на стан спокою і задоволення; метою застосування **зеленого кольору** було вплив на силу волі дітей, закладення основ боротися з перешкодами.

Важливим підтвердження необхідності використання музичного і кольорового впливу були відомості про те, що сугестивність (навіювання) у сфері слуху і зору у хлопчика максимальна у 3 роки, а у дівчаток – у 3-4 роки, але дане навіювання має бути не розумове, а емоційно-образне.

Щодо використання музичного матеріалу, то перевага віддавалася спеціально-модифікованим класичним композиціям – інструментальній обробці музичної класики у високих регістрах. Їх тембр збагачено та насичено високими частотами, пульсуючим ритмічним фоном, цим самим, сприяючи адаптуванню «дорослої» музики до можливостей дитячого сприйняття.

Спеціалісти наголошують про важливість активного слухання музики у 3-4-річному віці: звуки краще відгукуються, резонують, якщо діти активно рухаються, малюють, танцюють або просто диригують. Отже, ще одним важливим моментом цього етапу було обов'язкове використання **прийому активно-рухового відображення змісту музики**, як вокальної, так і інструментальної. Це полягало в одночасному співі пісень і ритмічно-руховому відображенню їх змісту, прослуховуванні музичних творів і з подальшим танцювальним відтворенням їх характеру та змісту. Як довела практика, це сприяло насиченню заняття активно руховою діяльністю, розвитку гнучкості і пластичності дітей, їх розкріпаченню, як на фізичному, так і психологічному рівнях, сприйняттю музики усім тілом, адже емоції і пластика у даному віці надзвичайно сильно пов'язані між собою.

На **другому етапі – наслідувально-поглиблювальному** – у музично-оздоровчу діяльність були задіяні діти *середнього дошкільного віку (5-ий рік життя)*. Метою цього етапу було розвиток і закріплення набутих елементарних умінь і навичок музичної діяльності в оздоровчому ключі, а також поглиблення

уявлень щодо музичного мистецтва засобами повтору та ускладнення музично-навчальних завдань.

Навчальними завданнями цього етапу виступали: **розвиток** емоційно-ціннісного ставлення до всіх учасників і самого процесу навчання музики на засадах саногенно-особистісного підходу; **поглиблення** розвитку фантазії та уяви, емоційно-образної сфери дітей; **розвиток** умінь і навичок керованої музично-творчої діяльності; **збагачення** музично-практичного досвіду творчого характеру; **закріплення та розширення** первинної теоретичної обізнаності дітей у сфері музичного мистецтва; **сприяння** активізації потреби у музично-пізнавальній діяльності; **виховання** комунікативно-творчої розкутості.

Досягнення даних завдань перебувало у взаємозалежності із **завданнями оздоровчого напрямку**. А саме: **формування** у дітей відчуття стабільності, звичності та безпеки; **гармонізація** емоційно-почуттєвого стану дітей; **розвиток** комунікативно-регулятивних умінь і навичок дітей; **оптимізація** міжособистісних стосунків і соціально-психологічної атмосфери у дитячому колективі.

Методична спрямованість музично-оздоровчої діяльності цього етапу будувалась на основі закріплення навичок заданого відтворення характеру музики у процесі вокального, інструментального та рухового музикування. Найоптимальнішою формою музичного навчання на засадах саногенно-особистісного підходу на даному другому етапі було визначено **заняття-мандри**. Тематична спрямованість також підпорядковувалась порам року (**осінь, зима та весна**).

Види музично-навчальної діяльності була та ж сама, що й на попередньому етапі роботи з молодшими дошкільниками: *початок і закінчення заняття, музичне привітання-звертання, музично-танцювальна діяльність, спів пісень та тонування звуків, музичні ігри, гра на музичних інструментах, музично-релаксаційні вправи.*

Розпочиналося кожне заняття зі звуку одного й того ж самого музичного інструмента, але кожен педагога обирав свій, спостерігаючи за уподобаннями дітей. Це був і дзвіночок, і трикутник, і гонг тощо. Однак у процесі проведення цього методичного прийому педагогу здійснювали спробу замінити традиційний музичний інструмент на новий і сліdkували за реакцією дітей. Поєднання традиції і новаторства, яке має обов'язково супроводжувати будь-який розвиток і музичний зокрема, полягав у тому, що традиція розпочинати заняття звуком музичного інструменту, який сповіщав «Заняття починається!», а новаторство полягало у зміні музичних інструментів. Згодом педагог питав дітей, яким би музичним інструментом вони хотіли розпочати заняття. Звичайно, що відповіді були різними і в таких випадках педагогу було важливо обрати найбільш бажаний, який більшість дітей мали бажання почути у якості музичного інструменту, який розпочинає наше заняття. Наступного заняття обирали інший і так кожного заняття міг бути новий музичний інструмент.

Третій етап музичного навчання на засадах саногенно-особистісного підходу – *інтерпретаційно-спонукальний* – було реалізовано з дітьми старшого дошкільного віку (6-ий рік життя) і його головною метою було здійснення переходу від відтворювально-наслідувальної до самостійно-творчої музичної діяльності дітей. Відповідно зміст цього етапу було спрямовано на формування здатності дітей до презентації певного музичного образу засобами різних видів музично-оздоровчого навчання.

Навчальними завданнями цього етапу виступають: **підготовка** до шкільної традиції сповіщення дзвоником початку та закінчення уроку; **формування** мотивації та інтересу до музично-навчальній діяльності у саногенно-особистісному аспекті; **розвиток** умінь інтерпретації музичних образів і відтворення образного змісту твору; **збагачення** музично-образної сфери та палітри емоційно-чуттєвих переживань дітей у процесі музично-інтерпретаційної діяльності; **формування** музично-творчих умінь і навичок інтерпретаційно-оцінювального характеру; **закладення** основ навичок оцінювання того чи іншого музичного явища.

Виконання даних завдань перебували у комплементарній залежності із **оздоровчими завданнями**, які полягали у наступному: **розвиток** довірливих відносин між дітьми та педагогом; **створення** доброзичливої та невимушеної атмосфери музично-педагогічного процесу; **розвиток** здатності сублімувати емоційні переживання (як позитивні, так і негативні) у музичну творчість; **сприяння** появі естетичної насолоди й відчуття причетності до процесу музично-інтерпретаційної творчої діяльності; **надання** можливості виражати власні переживання та відчуття, які викликає різна за змістом та характером музика; **покращення** соціально-психологічної атмосфери у дитячому колективі (групі, класі); **створення** умов для зняття емоційно-комунікативних блоків у процесі інтерпретаційно-оцінювальної діяльності.

Методичний аспект третього етапу у музично-оздоровчій роботі з дошкільниками полягав у формуванні вміння музичної інтерпретації та ціннісного відношення до музичного мистецтва. Ефективна реалізація оздоровчо-освітніх цілей і завдань музичного навчання у саногенно-особистісному напрямку на даному етапі здійснювалося у формі **заняття-звукопізнання**. На заняттях широко використовувався додатковий інструментарій (стрічки, тканини, кульки, каміння, листочки, каштани, вода тощо), а також акцентування уваги здійснювалося на матеріал з якого були виготовлені музичні інструменти, особливості їх звучання тощо.

Діти 6-го року життя переживають унікальний період, який є надзвичайно плідним для удосконалення їх вроджених здібностей і задатків. Велика увага на даному етапі відводилася роботі над розвитком ритмічного чуття дітей шляхом включення у кожне заняття надзвичайно великої кількості ритмічних вправ, музикування певного ритму на музичних інструментах, танцювально-ритмічних вправ тощо.

Даний вік дітей володіє необхідним потенціалом для інтенсивного розвитку їх інтелектуальної сфери, чому сприяють розвивальні заняття, підготовка до школи тощо. На музичних заняттях розвиток мозкової діяльності комплементарно здійснювався із розвитком музикальності старших

дошкільників під час слухання музичних творів із подальшою інтерпретацією цих образів в малюнку, створенні казки, музично-руховій діяльності тощо.

Наступним важливим аспектом цього етапу був розвиток дрібної моторики дітей у даний період. Будучи чудовим тренінгом для мозкової діяльності, це створювало надзвичайно сприятливі умови для гармонійного розвитку музикальності старших дошкільників. Навантаження на пальці рук дітей, посилення їх активізації та мобільності відбувалося у процесі пальчикової гімнастики й активного музикування на інструментах.

На цьому етапі музичного навчання на засадах саногенно-особистісного підходу важлива роль відводилася розвитку фантазії дітей. Цьому сприяло включення у зміст занять ігр-інтерпретацій та творчих завдань, які потребували здатності до інтерпретації певного музичного образу у процесі інструментального, вокального й танцювально-ритмічного музикування. Завдяки цьому відбувалася активізація обох частин інтелекту: лівої півкулі головного мозку, яка відповідає за слова та логіку і правої півкулі мозку, яка відповідає за розвиток фантазії та відчуттів.

До уваги брався і той факт, що у дітей цієї вікової категорії навчання відбувається, в основному, за допомогою наслідування і прикладу. Відповідно педагог, який проводив музично-оздоровчі заняття з дітьми старшого дошкільного віку, прагнув якомога частіше демонстрував власну музикальність, тобто здатність активно та емоційно проявляти себе у всіх видах музичної діяльності, особливо в інструментальному, вокальному й танцювально-руховому музикуванні. Важливу роль відігравав й емоційно-почуттєвий настрій педагога під час музично-педагогічної роботи у саногенно-особистісному ключі. Це пов'язано з тим, що в основі музикотерапевтичного впливу перебуває *закон резонансу – акустико-біорезонансний ефект*, який передбачає різке посилення амплітуди коливань, частота яких співпадає з частотою зовнішнього впливу [Побережна Ребенок III тис. С. 28]. У такий спосіб позитивні або негативні переживання педагога здатні викликати відповідні емоції та почуття у дітей, особливо під час застосування емоційно-коригувального впливу музично-

навчальної діяльності. Щоб зрозуміти дію закону резонансу варто згадати навіть ситуації спілкування з людиною, яка перебуває в поганому настрої, роздратована або відчуває злість. Зазвичай через певний проміжок часу ми починаємо резонувати з ними, тобто у нас з'являються ті ж самі почуття та переживання.

Всі заняття цього етапу, як і всіх попередніх, були чітко структуровані, що полягало в обов'язковому проведенні на кожному занятті таких видів музично-навчальної діяльності як: початок і закінчення заняття, музичне привітання-звертання, ритмічно-танцювальна діяльність, слухання та прислухання, спів та інсценізація пісень, тонування звуків, музичні ігри, дихальна та пальчикова гімнастики, музикування на інструментах, музично-релаксаційні вправи. Заняття проходило досить динамічно, оскільки за 40-45 хвилин слід було встигнути провести всі види музично-навчальної діяльності.

У процесі експериментальних музичних занять з дошкільників було запроваджено такі види музично-навчальної діяльності як: музичне привітання-звертання; музично-танцювальна діяльність; дихальна та пальчикова гімнастики під відповідний музичний супровід; слухання музики та прислухання до звуків оточуючої дійсності, живої та неживої природи; спів та інсценізація пісень; музично-ігрова діяльність; гра на музичних інструментах; музична релаксація; ритмодекламація; прощання-звертання.

Їх послідовність будувалася на дотриманні **принципу контрасту** (чергування активних (рухливих) і пасивних (спокійних) видів музичної діяльності та **вимог побудови динаміки заняття** (досягнення кульмінаційного сплеску емоційно-почуттєвої сфери дітей і поступове приведення її до нормального, спокійного та врівноваженого стану).

Чітка структура занять виступала основою всього музично-оздоровчої роботи з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку. Варто зазначити, що дотримання чіткої структури занять виступає основою для успішної реалізації оздоровчо-освітніх цілей і завдань упродовж усього експериментального музичного навчання.

Отже на основі нашого дослідження ми дійшли таких **висновків**:

■ Музичне навчання дітей дошкільного віку згідно теоретико-методичної системи на основі саногенно-особистісного підходу реалізується впродовж трьох етапів.

■ *Перший етап – ознайомлювально-адаптивний* – спрямовано на знайомство з різними видами музично-оздоровчої діяльності, пристосування дітей до умов процесу навчання музики на основі саногенно-особистісного підходу.

■ *Другий етап – наслідувально-закріплювальний* – передбачає розвиток та закріплення набутих уявлень одо музичного мистецтва, їх удосконалення та поглиблення у процесі повтору ускладнених музично-навчальних дійств педагога.

■ *Третій етап* музичного навчання на засадах саногенно-особистісного підходу – *інтерпретаційно-творчий* – здійснює перехід від відтворювально-наслідувальної до самостійно-творчої діяльності дітей. Його зміст спрямовано на формування здатності дітей до презентації певного музичного образу засобами різних видів музичної діяльності.

Виконане дослідження не висвітлює всіх аспектів порушеної проблеми. Окремого розгляду потребує питання поетапності музичного навчання дітей молодшого шкільного віку на засадах саногенно-особистісного підходу, а також підготовка майбутніх учителів музики до впровадження інноваційної теоретико-методичної системи навчання музики у загальноосвітні навчальні заклади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волженцева И. В. Оптимизация состояний студентов в учебной деятельности средствами музыкального воздействия: дисс... канд. псих. наук: 19.00.07 / Ирина Викторовна Волженцева; АПН Украины, Центральный ин-т последипломного педагогического образования. – К., 2006. – 216 с.

2. Євстігнєєва Н. І. Підготовка майбутніх учителів до використання музики як засобу саморегуляції функціональних станів учнів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Наталія Іванівна Євстігнєєва. – Вінниця, 2005. – 246 с.

3. Петрушин В. И. Музыкальная психотерапия: Теория и практика: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. И. Петрушин. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2011. – 176 с.

4. Побережная Г.И. Ребенок третьего тысячелетия – дома и в школе: музыкальной и общеобразовательной / Г.И. Побережная. – К.: Українське агентство інформації та друку «Рада» 2014. – 184 с.

5. Протасова С. Музыка в жизни ребенка и в Вальдорфской школе / С. Протасова, С. Копыл // Музыка в школі. – 2003. – № 5-6. – 60 с.

6. Федій О.А. Теорія і практика підготовки педагогів до використання засобів естетотерапії у професійній діяльності автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / Ольга Андріївна Федій. – К., 2010. – 40 с.

7. Яновська Н. Мистецтво навчання або навчання через мистецтво / Н. Яновська // Початкова школа: Науково-медичний журнал. – 2005. – №9. – С. 47-50.